

Előre elnézést, ha esetleg unalmas szubjektív önéletrajzi szempontokkal kezdem: Hevesy Iván neve számomra mindeddig egy a múlt kódéba vesző név volt. Egy azon könyvek borítójáról leugró nevek közül, melyeket apám 1945 nyarán fillérekért vásárolt össze, hogy az ostrom heteiben bombatalálat miatt odaveszett könyvtárát pótolja. Nem rajta múlt tehát neveletlenségem, közönyöm, ő mindent megtett, hogy még időben képbe kerüljek.

Igen, ott volt a polcon Hevesy néhány fotótechnikai könyve, az azokat megelőző időkben született impresszionizmust bemutató kiadványa. Ilyen módon a neve is, munkái is szórványosan ismerősek voltak, de szégyenemre, lobogó kíváncsiságot bennem nem ébresztettek. De ez nem az ő hibája.

Mert, hogy Hevesy nagy dramaturgiai formákat nélkülöző élete mégiscsak jócskán alkalmas lenne arra, hogy azon keresztül egy korpépet adó nagyregény, vagy lassú sodrású nagyepikus film formájában elmeséljük vele a magyar XX. századod Trianonostul, tanácsköztársaságotul, vészorszakostul, majd kommunizmusostól, egészen a Kádár rendszer csöndes repressziójáig, amelyben az egykori ifjú Hevesy társadalomformáló művészeti eszméi az intézményesített közepszerűség normáin porladtak a szűrkeségbe.

Pedig Hevesy nyughatatlanul, korának szellemi, művészeti életét meghatározó radikális változások iránt mohó kíváncsisággal és részvételi tettvággyal működött. A fotográfiára, esztétai figyelme viszont csak viszonylag későn, az 1930-as évek elejére talál rá. Addig főként más műfajok kötötték le.

Ha a magyar művelődéstörténet felől nézzük: az egyik ajtón épp kilépnek a Dorottya utcai Pécsi József stúdió fiataljai, a majdani Éva Besnyő, Kati Horna, Robert Capa, vagy kortársaik, Ata Kando, Csiki Weisz Imre, Lucien Hervé, Kepes György, Hevesy itthon maradva, hasonló modern szellemet képvisel. Ennek a képnek ma már, a történelem perspektívájából szemlélve, értelmező jelentősége lehet. Szemben ugyanis az említett ifjakkal, Hevesy ekkor már középkorú ember, jelentős és elismert művészetelméleti, szervező és alkotó múlttal a háta mögött. Színház, film, irodalom, zene szerepelt addigi repertoárján. Egy életműre elegendő könyvet írt a modern képzőművészet irányzatairól. S ezt megelőzően talán leginkább, mint aktív filmkritikust tartották számon. De a fotót, mint művészetet, annak ellenére, hogy 16 éves kora óta maga is fényképezett, ekkor fedezi fel magának. Életének ezt a szakaszát mára újra ismerős dilemmák terhelik: menni vagy maradni? Baráti körének nagyrésze, például felnőtten keresztfiává is lett barátja, Moholy-Nagy szintén külföldön, Berlinben él. Kortársai zöme Bécsben. Forradalmi művészeti programjaikat átmenetileg szabad környezetben tudják kibontakoztatni, míg ugyanez itthon csak szűkített feltételek között lehetséges. Ez is ismerős. Hevesyt nem üldözik, hiányzik is belőle a forradalmi lobogás. „Sajnálom, hogy pocsoltyában ülve nem érzed mennyire veled bűdösödöl” -írja neki barátok közt beleférő őszinteséggel, s talán némileg igaztalanul Moholy-Nagy, egy levelében.

A fotó felé fordulásának motivációi közül Hevesynél nehéz lenne kivonni a magánéleti tény, hogy 1929-ben egybekeltek az ifjú, még növendék fotográfus Kálmán Katával. Addig fölhalmozott szellemi apparátusát innentől kezdve szinte kizárólag a fotográfia értelmezésére, elemzésére fordította. Nemcsak magánélete, de eddigi esztétai figyelmének tárgya, a film is változott. Megérkezett a hangos film. A tiszta képi elbeszélés feloldódott, s a

film, legalábbis Hevesy megélése szerint vásári, talmi irányba fordult. A fotó művészeti kifejezőképességének elismerése ezekben az években fokról fokra bontakozik ki, például megjelentek Kállay Ernő, Moholy-Nagy ilyen tárgyú esszéi, cikkei, sőt, Moholy előadást is tartott ekkoriban Budapesten. Olyasmi gyors változás lehetett ez, ahogy talán ma gondolkozhatunk a most még mimikri AI képről, ami akár, meglehet, ilyes törekvéseket máris tapasztalhatunk, sajátlagos vizuális nyelvvél, esztétikával bíró művészeti ággá fejlődhet egyszer.

Korábban felvillantottam egy forgóajtó képét, amin belépve érkezett meg Hevesy a fotográfia világába, s ugyanezen át léptek ki egyidejűleg Magyarországról a nagyvilágba olyan magyar fiatalok, akik aztán elsősorban nem elméleti, hanem gyakorlati tevékenységükkel határozták meg, formálták képükre a világ fotográfiáját. Tizenöt-húsz év volt e társaság és Hevesy között. Nota Bene ifjú felesége, Kálmán Kata és közte is. Ami számára addigra más műfajok analízise során mélyült tudássá, esztétikai meggyőződéssé, óhatatlanul annak megközelítésmódját vetítette rá figyelme új tárgyára, a fotóra is. Ellenben a fiatalok nyersen, minden előzménytől függetlenül már egy kész rendszert vettek birtokba s kezdték el önfelelt, generációs anyanyelvük gyanánt használni azt.

Azt, hogy a fényképezés kategorizációja kapcsán milyen sokáig és milyen sokféle dilemma élt, jelzi például, hogy Capa mindvégig képi újságíróként, és nem fotóművészként tekintett magára, noha a múzeumok, galériák és aukciós házak világa képeinek sokaságát azok esztétikai tartalmai alapján értékeli.

Minden elemében gyorsan változó, művészeti értelemben mindenképp forradalmi korszakban érdemes értékelni és értelmezni Hevesy ráfordulását a fotó témájára, mintha szinte szűz hómezőt látnánk, amelyet legfeljebb egy-két lábnyom rajza tagolt addig.

Mindezzel csupán Hevesy fotókritikusi indulásának szellemi közállapotát kívántam kicsit megvilágítani. Rendkívül izgalmas, felszálló áramlatú korszak. És nem tagadható, hogy Hevesy számára, ahogy korábban a film, most a fotó is az Új Ember, az új, igazságosabb, szociális társadalom megvalósításához vezető folyamat alapján nyeri el értelmét, egyben pedig művészeti küldetését. S mint ilyen, Hevesyt foglalkoztatták az avantgárd elit laboratóriumaiban kiforró új formanyelvek, a kubizmus, a konstruktivizmus és a tömegek magasabb színvonalú létformája megteremtéséhez szolgáló művészet társadalmi küldetésének kérdései.

Az induló korszak, majd ezt követő izgalmas fotográfusi aktivitása, végül illúzióvesztésekkel, egyben szorgos technikai és műfajtörténeti kutatásokkal tengetett öregsége, sajnálatosan jellegzetes pályáívet rajzol, s mint ilyen a felvetett ötlet, a film vége nem a diadalmas befejezésé.

Instagrammal, Tik-tokkal képnnyelven beszélő (vagy csak fecsegő?) korunkból visszanezve, Hevesy, de főleg a fotográfia magazinokon keresztüli térnyerésének korát újításokkal teli, eredeti és heroikus kornak látom. A technológiai meghatározottságok miatt egyedi nagytásoktól a mindannyiunk zsebében vagy retiküljében lapuló ezernyi, tízezernyi kép tobzódásáig elvezető út, kultúrtörténeti értelemben röpké pár évtized volt. Ilyen szemmel és élményekkel próbálom a Hevesy számára kiszabott pillanatok szellemi állapotát megérteni.

Azok szerint korának és kortársainak képforradalmi trendje, tulajdonképpen ma is tart. Más hordozókon, más eszközökkel és bizony az eredeti vágyott idealisztikus társadalomjobbító céloktól messze eltérülve. Új Ember is születőben van, a szilícium alapú civilizáció új embere. Elszoruló szívvel gondolkodom arra, vajon hogyan fogják majd értelmezni képeinek korjellegzetes kompozícióit, kivágásait, látószögeit. Nem itt és most, olyanok között, kiknek ez a fotográfiai nyelv még otthonos és érthető, de azok a majdan érkező nemzedékek, kiknek a Hevesy számára adatott évtizedek fotótörténeti korszaka egy szemhunyasnyi lesz csupán, a fotomechanikus kép rövid átmenetében a digitális végállomás felé.

Elnézést, hogy most a végén is szubjektív leszek: nem leplezhető szorongást okoz számomra a kérdés: vajon hová lesznek azok a húsbavágó esztétikai és etikai tétek, amik egész élethosszokra kötötték le komoly gondolkodók, akár Hevesy figyelmét? Hová lesz itthon maradásának áldozata, félig kiteljesedett pályája? És hová leszünk mi maiak, a százötven évet élt művészet, a klasszikus fotó hívei, e szomorkás tapasztalatokkal?